

Kontler László

Bírálat Lévai Csaba *James Madison és a rabszolgaság kérdése*

c. MTA doktori értekezéséről

Lévai Csaba monumentális disszertációja méltó a szerző három évtizedes szakmai munkásságához és tudományos teljesítményéhez. Témaválasztását tekintve jó érzékkel tapint rá egy fontos, a szakirodalomban sokszor és sok szempontból érintett, de átfogó igényrel és teljes összefüggésrendszerében eddig feldolgozatlan kérdésre; a témához elméleti-módszertani tudatossággal és önreflexióval közelít; messzemenően kihasználja a számára gyűjteményi kutatásra nyílt alkalmakat és a források közelmúltbeli tömeges digitalizációja által kínált lehetőségeket; következetes szívóssággal megy utána minden adatnak, világít be minden sarokba, s helyez el a narratívában annak fő vonulata mellett minden, azt alátámasztó vagy éppen annak ellentmondó, kisebb vagy közepes horderejű részletet; s támaszkodik a vonatkozó szakirodalom fölényes, kritikus ismeretére. Ezen erényeinek köszönhetően az értekezésben figyelemreméltó új tudományos eredmények testesülnek meg, melyek – e bírálat konklúzióját megelőlegezve – messzemenően indokolják a nyilvános vita kitűzését.

Mint Lévai rávilágít, az utóbbi évtizedek társadalom- és emlékezetpolitikai fejleményei a szélesebb és a történelmi nyilvánosságban egyaránt reflektorfénybe állították – s tegyük hozzá, alapos kritikai felülvizsgálat tárgyává tették – a valaha osztatlan és feltétlen, kultikus tiszteletnek örvendő amerikai Alapító Atyák közül különösen a rabszolgatartó Délről származók alakját, nem utolsósorban éppen rabszolgatartói mivoltuk, gyakorlatuk és a rabszolgasággal kapcsolatos nézeteik okán. A „virginiai dinasztia” elnevezéssel is illetett csoport tagjai közül azonban a negyedik elnök, James Madison ebből a szempontból nem kapott olyan módszeres figyelmet, mint az első (George Washington) és a harmadik (Thomas Jefferson). Az értekezés ennek a hiánynak a betöltésére vállalkozik, megvizsgálva Madison rabszolgaságról és az afroamerikaikról vallott nézeteit, e nézetek összefüggéseit politikai állásfoglalásaival, meggyőződésével és ezek eszmetörténeti forrásaival, rabszolgatartó gazdálkodói praxisát, minden esetben számot vetve a vonatkozó historiográfiai állaspontokkal. A témaválasztás és Lévai eljárás módja ennél fogva alkalmas arra, hogy dialógusba állítsa,

szintetizálja mindazokat a kutatási területeket, amelyeken legfontosabb eddigi tudományos eredményeit jegyezte: a korai amerikai (politikai) eszmetörténetet, társadalom- és gazdaságtörténetet.

Az imént említett konkrétabb vizsgálatokat Lévai a 3. – az értekezés egészével azonos címet viselő – fejezetben végzi el. Ezt megelőzi egy ismertető (1. fejezet) a forrásokról és a szerzőt foglalkoztató módszertani „dilemmákról” (valójában az általa követendőnek talált társadalom- és gazdaság-, illetve eszmetörténeti megközelítésmódokról), és egy igen terjedelmes, a főszöveg mintegy egyharmadát kitevő (2.) fejezet „Madison Virginiájáról” – lényegében a legfontosabb déli gyarmat bő másfél évszázados gazdaság- és társadalomtörténetéről, különös tekintettel a rabszolgaságra és a rabszolgatartó elite (mint a Madison, Washington és Jefferson családokat is magában foglaló rétegre).

Az elméleti-módszertani fejezetben a szerző lényegében arra szorítkozik, hogy deklarálja elkötelezettségét egyes klasszikus megközelítésmódok mellett. Lévai elmélyült, értő módon szembesíti magát és az olvasót Max Weber ideáltípus-alkotó társadalom- és gazdaságtörténeti, illetve a „cambridge-i iskola” nyelvi kontextualista eszmetörténeti módszertanával. Hogy bírálóként mégis némi hiányérzetem van és nem találom ezt a fejezetet az értekezésbe maradéktalanul szervesen ágyazottnak, annak nem az a fő oka, hogy a szerző elmulasztja annak megvilágítását, hogy Weber több mint egy évszázados nézetei miért érvényesebbek számára a korszerűbb társadalomtörténeti iskolákénál, vagy hogy nem veszi tekintetbe a szintén bő fél évszázados Dunn-Skinner-Pocock elmélet címére intézett bőséges kritikát. Egyrészt, a kivitelezés során, jóllehet a „virginiai dzsentri” valamiféle ideáltípusának megrajzolására sor kerül, a főszereplő(k) – a többesszámot indokolja, hogy a disszertációban Madison mellett Jeffersonról és Washingtonról is bőségesen esik szó – arcélének, szerepvállalásainak, tevékenységének megrajzolásakor kevésbé válik evidenssé és explicitté ennek a haszna (túl azon, hogy – miként mindannyiunk ifjúkorából emlékezhetünk – bizonyos eltérések ellenére „nem léphették át [osztály]korlátjaikat”). Ami a „cambridge-i” megközelítést illeti, annak lényegi pontja, hogy központi szerepet tulajdonít a nyelvi megformáltság tudatosságának és következetességének, illetve a szerzői-alkotói szándék (és szándékolt hatás)

felfedésében és megértésében játszott szerepének, márpedig az értekezésben legfeljebb implicit módon, szórványosan és korlátozottan találkozhatunk olyan elemzéssel, amely arra kérdez rá, hogy Madison rabszolgasággal, rabszolgatartással kapcsolatos „szókincse”, fogalmazásmódja, nyelvi fordulatai miképpen táplálkoznak (ha táplálkoznak) pl. a korabeli etnográfiai, antropológiai, természethistóriai, morálfilozófiai stb. irodalomból, vagy miképpen hozhatók párbeszédbe Madison politikai „beszédmódjával”. A 3. fejezetben a szerző igen széles körűen, összességében remekül és meggyőzően mutatja be, hogy a Madison által képviselt politikai *ügyek, eszmények és célok* hogyan rezonáltak a rabszolgakérdéssel kapcsolatos *álláspontjaival, elképzeléseivel és javaslataival*, de a fenti értelemben vett nyelvi elemzésre esetlegesen és töredékesen kerül sor.

Talán ezen a ponton érdemes hangot adnom másik fontos, eszmetörténeti vonatkozású kritikai észrevételnek. Madison kora, a 18. század második és a 19. század első fele az emberrel, az embernek a természet világában elfoglalt helyével és az emberi fajokkal kapcsolatos nyugati gondolkodás kardinális fejezete, a történeti-kulturális fajfelfogás biológiaiává válásának kezdete, egyúttal a felvilágosodással asszociált – relativista és univerzalista pozíciókból egyaránt merítő – modern emberbarátság és kozmopolitizmus szárba szökkenésének ideje. Az e folyamatokban érintett – erősen feszültségterhes, problematikus és problematizálandó – korabeli diskurzusok aligha elválaszthatók a rabszolgaság kérdésétől. Lévai értekezésében elszórtan, röviden, általánosságban és magától értetődően utal a színes bőrűek biológiai alacsonyabb rendűségére vonatkozó 18. század végi nézetekre (pl. 206, 387, 418, 661, 743), vagy a felvilágosodás humanitárius meggyőződésére (281) és hősei ezekhez való viszonyára. Ezek azonban maguk is igen összetett, plurális rendszereket alkottak, amelyek ráadásul nem egyszerűen „benne voltak a levegőben”, hanem konkrét, klasszikus és ma már kevésbé számon tartott, de Madison korában az övéhez hasonló érdeklődésű és műveltségű körökben igen olvasott szövegekben rögzültek. Hume és Kant „rasszista” megnyilatkozásaitól és távolabbi előzményektől itt eltekintve, a 18. század nagy taxonómiai rendszereinek létrehozói (Buffon és Linné), a stadiális történetírás művelői (Kames, Monboddo, Rousseau), a fizikai antropológia megalapozói (Camper, Blumenbach) egyaránt

megküzdöttek az emberi nem egységességének és sokféleségének problémájával és azzal a kérdéssel, hogy „hol” és milyen kritériumok szerint húzható meg a határ az ember és az emberszabású majmok (közkezdvelt gyűjtőnéven az „orangután”) között. Volt közöttük, aki ezt a határvonalat elmosódónak tartotta és a feketéket („hottentottákat”) ebbe az elmosódó zónába helyezte; s volt, aki ebből nem habozott azt a következtetést levonni, hogy a feketék rabszolgasága jogos, a természet rendjéhez illeszkedő, sőt maguk a rabszolgák számára is üdvös. Az utóbbiak közé tartozott pl. a jogász Edward Long, akinek *History of Jamaica* című műve közvetlenül az amerikai forradalom előtt jelent meg (1774) és váltott ki igen széles körű figyelmet. Az értekezés témáját és céljait tekintve érdekes és fontos lenne tudni, vajon hogyan és mennyiben voltak az efféle művek és gondolatok jelen abban az intellektuális (nem csak gazdasági-társadalmi – de azzal nyilván összefüggésbe hozható) kontextusban, amelyben Madison élt és ténykedett, s hogy Madisonnak milyen hozzájárulása volt hozzájuk.

Megítélésem szerint „Madison és a rabszolgaság” témájának feldolgozásában e kérdéskör tárgyalása bírna annyi relevanciával, mint pl. az, hogy mekkora volt az amerikai délen a rabszolgák átlagos magassága (54), milyen volt a rabszolgák időfelfogása (87), hogyan alakult a virginiai dzsentrri körében a jellemző házasodási életkor (117), a várható élettartam (121) vagy a gyermekhalandóság (124). Minderről és számtalan más részletről már a 2. fejezetből értesülhetünk, amelyben a szerző annak az életvilágnak a kialakulását ismerteti, amelybe Madison a virginiai rabszolgatartó dzsentrri elit tagjaként beleszületett. Túlzás nélkül állíthatom, hogy lenyűgözőnek találom Lévai Csaba tudását a gyarmati és kora függetlenségi kori Amerika holisztikus értelemben felfogott történelméről, és azt az aprólékosságot és pontosságot, amellyel e tudásról az értekezésben számot ad. Akadnak ugyan a fentiekhez hasonló, további esetek, amelyekben a szerző közlésvágya, a teljes körű tájékoztatásra való, kivételes felkészültséggel támogatott ambíciója következtében némileg összemosódnak a tárgya és mondanivalója szempontjából lényeges és – érzésem szerint – mellékes elemek, így olykor szem elől téveszthető okfejtésének gerince. S itt is vannak olyan résztémák, amelyeket felvet, de bővebb kifejtésük érdemben gazdagította volna az összképet. Ilyen pl. a Jefferson szegecsvágó

üzeméről közölt esettanulmány (98), ahol az ott alkalmazott „munkaterápia” kapcsán a szerző futólag említi Beccaria és Bentham ezzel összefüggésbe hozható elképzeléseit a büntetőrendszerek „humanizálásáról” és azt, hogy ezek Jefferson számára ismertek voltak. De hogyan árnyalják a Jefferson által rabszolgamunkásai esetében alkalmazott módszerek pl. a Foucault nyomán kialakított képet a modern fegyelmezés és felügyelet általi társadalmi jobbítás felvilágosult programjáról? Összességében azonban az értekezés második fejezetében közölt társadalom- és gazdaságtörténeti tabló igen hatékonyan oldja meg a kontextusalkotás feladatát. Funkciójához híven nem annyira primer forráselemzés, hanem minden részfejezetben a mérvadó szakirodalom teljes spektrumának (olykor végletelig) precíz, értékelő áttekintése és lényeglátó összegzése alapján számot ad arról, miként vált Virginia az észak-amerikai rabszolgatartó rendszer „szívévé”, beleértve számos, rendkívül elmélyült és szakosodott ismereteket megkövetelő aspektust. Ilyenek pl. a különféle jellegzetes termények (dohány, rizs, indigó, búza, gyapot) sajátos igényei és a rabszolgatartás gyakorlatai közötti összefüggések, vagy mindezeknek az amerikai Dél régiói (Felső- és Alsó-Dél – melyet olykor a szerző Mély-Dél néven említ) társadalmi arculatára és politikai törekvéseire gyakorolt hatásai. A fentiekhez hasonló redundanciák okozta vargabetűk ellenére is kiviláglik Lévai építkezéséből, hogy mindennek mi köze a virginiai dzsentrí – konjunkturális és szerkezeti átalakulások örvényében zajló – felemelkedése másfél évszázados történetéhez, mozgásterének alakulásához. Igen tanulságos és értékes a korai amerikai történelem Alapító Atyák által is érzékelt és megfogalmazott, a disszertáció számára kulcsfontosságú „paradoxona”, az emberi méltóság és autonómia tiszteletére alapozott szabadságeszmény és a rabszolgatartói gyakorlat közötti feszültség társadalmi gyökerezettségére, a belül is erősen hierarchikus „fehér társadalom” szolidaritás-igényére vonatkozó szakirodalmi álláspontok ütköztetése és mérlege. Remekül segíti az értekezés célkitűzéseinek megvalósítását a nyugati terjeszkedés gazdasági és társadalmi mozgatóinak, s különösen a rabszolgatartás rendszerére gyakorolt hatásainak bemutatása és az ebből levezethető politikai törekvések elemzése.

A 2. fejezet végére egy ellentmondásos helyzetű vezető réteg áll előttünk. Egyfelől, a virginiai dzsentrí a forradalom előestéjére elérkezett hatalma

csúcára, s ebben az állapotban került és fordult szembe az 1763 utáni brit gyarmatpolitikával: felemelkedésének mintegy betetőzését jelentette a rabszolgotartó Alapító Atyák pályafutása. Másfelől éppen ebben az időben adódtak számára új kihívások, éppen abból, hogy rabszolgotartó nagybirtokosként rabszolgotartó társadalomban éltek: a dohánytermesztés válsága, a gyapottermesztő Alsó-(vagy Mély-)Dél fölénybe kerülése, Virginia vezető szerepének megkérdőjeleződése a dzsentri gazdasági és politikai lehetőségeinek és mozgásterének beszűküléséhez vezettek, amitől – immár a konklúzió megfogalmazása szerint – „a forradalommal hatalomra jutott generációja sem tudta függetleníteni magát. Befolyásuk csúcának elérésével szinte egy időben annak megrendülésével is szembe kellett nézniük” (738).

Ebből kiindulva tárgyalja az értekezés 3. fejezete egy híján négyszáz oldalon szorosabb értelemben vett témáját („James Madison és a rabszolgaság kérdése”), időrendben követve nyomon ennek alakulását, döntően az amerikai politikatörténet egymást követő vitái, csomópontjai köré szervezve, a függetlenségi háborútól Madison haláláig. A kezdeti időszakban ezek közé tartozott pl. a kontinentális kongresszusban az adósságrendezés tagállamok közötti népességarányos elosztásával kapcsolatos vita (többek között konkrétan arról, hogy a rabszolgákat miképpen kell a déli államok népességébe beleszámolni – ebben az összefüggésben született meg és került elfogadásra Madison „háromötödös” javaslata, amit aztán a tagállamok kongresszusi képviselőit is irányadónak tartottak), majd a virginiai törvényhozásban az 1780-as évek elején magáról a rabszolgaságról folytatott vita, melynek nyomán lehetővé vált a rabszolgák egyéni-eseti felszabadítása. Ezek során született meg Madisonban a már említett „paradoxon” és ezzel összefüggésben az amerikai uniót potenciálisan felbomlasztó, Észak és Dél közötti, nehezen kibékíthető „szekcionális ellentét” felismerése, mely a továbbiakban végig kísérte pályafutását és a rabszolgasággal kapcsolatos nézeteinek alakulását, s ekkortól jellemezte álláspontját következetesen a mérsékelt rabszolgaság-ellenesség. Már ennek jegyében nyilatkozott meg az 1787-es alkotmányozó konvención is, igaz – ugyancsak pályáját végig kísérő módon – „a rabszolgasággal kapcsolatos megjegyzései általában csak eszközként szolgáltak valamilyen nagyobb, a kormányzati rendszerrel kapcsolatos gondolatmenete kifejtéséhez, vagy ezzel

kapcsolatos célja megvalósításához” (317). Az értekezés szempontjából ennek ismét van egy olyan következménye, hogy Lévai nem kerülheti meg azon politikai viták részletes rekonstrukcióját, amelyek összefüggésében a rabszolgaság kérdése valamiképpen felmerült, maga a kérdés olykor hosszú oldalakon át marginalizálódik. Ennek eklatáns példája a mintegy 80 oldalnyi III. p. részfejezet (494-573), mely az 1832-33-as ún. „nullifikációs válságot” tárgyalja. Ennek közvetlen oka az volt, hogy a szövetségi kormány által 1828-ban és 1832-ben kiszabott protekcionista vámokat Dél-Karolina elutasította, alkotmányellenesnek minősítette és „annullálta”. A konfliktus fő, általános kérdése voltaképpen a szövetségi és tagállami hatáskörök viszonya volt, azon konkrét és pillanatnyi kérdés tükrében, hogy a szövetségi kormány és törvényhozás követhet-e olyan gazdaságpolitikát, amely az államok egy részében domináns ágazatot (az Északra jellemzőbb ipart) támogatja, a másik rész (a döntően mezőgazdasági Dél) számára azonban sérelmes; elvontabb szinten azt is felvetette, hogy a népszuverenitás forrása vajon az Egyesült Államok egész amerikai nemzet értelmében vett népe, vagy az egyes tagállamok attól világosan megkülönböztetett népei. A rabszolgaság kérdéséhez mindennek annyiban volt köze, amennyiben a „szekcionális” ellentétek manifesztálódtak benne. A szerző maga is elismeri, hogy „a nullifikációs válság csak áttételesen érintkezett a rabszolgaság problémájával” (574).

Ez többé-kevésbé elmondható a Lévai által nagy hozzáértéssel bemutatott és elemzett viták, események, hozzászólások java részéről, így annál inkább elismerésre méltó, hogy sikerül meggyőzően érvelnie a mellett, hogy Madison számára folyamatosan fontos volt a rabszolgaság kérdése, és hogy ezzel kapcsolatos álláspontja a látszólagos ellentmondások – pl. hogy Washingtonnal és Jeffersonnal ellentétben még végrendeletében sem szabadította fel egyetlen saját rabszolgáját sem – és ambivalencia ellenére következetesen mérsékelt rabszolgaság-ellenes maradt. Ez a mérséklet összecseng azzal, hogy – amint az értekezés ugyancsak sokoldalúan, pályafutása minden releváns epizódjának taglalásával illusztrálja – Madisont közszereplőként és politikai gondolkodóként saját korában és a közvetlen utókor ítéletében egyaránt a józan kompromisszumok embereként ismerték el. Ennek jegyében szerepelt további számos nyilvános vitában, amelyekben a rabszolgaság kérdése így vagy úgy

érintve volt. Az említett ambivalencia abból adódott, amit maga Madison a rabszolgák „kettős jogi természeteként” fogalmazott meg: egyrészt személyként, másrészt tulajdonként tekintettek rájuk, e két minőségben eltérő érdekek fűződtek hozzájuk (avagy: az amerikai forradalom központi paradoxona itt a szabadsághoz és a tulajdonhoz fűződő természetes jog konfliktusaként merült fel, 364), s Madisonnak egy formálódó, törékeny politikai közösség vezető politikusaként olyan megoldásokat kellett keresnie, amelyek ezeket az érdekeket egyensúlyban tartják. (Különös, hogy Lévai a „kettős természet” taglalásáról előbb úgy nyilatkozik, hogy az túlmutat az értekezés keretein [343]– utóbb azonban, igen helyénvaló módon, erre a taglalásra sort kerít.)

A rabszolga-kérdés átpolitizáltsága és az amerikai politika rabszolga-kérdéstől való átitatottsága mellett azonban Madisont egyfajta középutasság felé irányították saját, rabszolgatartó gazdálkodóként szerzett tapasztalatai is. E minőségében egyfelől humánus gazda benyomását kelti, aki igyekszik rabszolgáit patriarchális családjának részeként kezelni (382), s magát az intézményt a brit gyarmati múlt terhes és káros, lépésről lépésre – kezdetben pl. a rabszolga-kereskedelem korlátozásával, majd betiltásával – felszámolandó örökségének tekinti (bár adásvételi alkudozás során hajlamos vagyontárgyként írni rabszolgáiról, 385). Madisonnak a rabszolgák mentalitására, szellemi és fizikai képességeire vonatkozó megnyilvánulásait a disszertáció tanúsága szerint ugyancsak ambivalencia jellemzi – ennek eszmetörténeti kontextusáról e bírálat szerzője szívesen olvasott volna bővebben. Itt jegyzem meg, hogy értekezés témájának van még egy olyan aspektusa, amelynek behatóbb és összetettebb vizsgálata véleményem szerint érdemben szolgálta volna céljainak elérését. A gender megközelítés érvényesítésére gondolok, s nem tiszteletkört vagy egy trendnek tett gesztust hiányolok. Lévai Csaba a mű egy pontján maga is rátapint az ebben rejlő lehetőségekre, amikor az amerikai forradalom és az azt követő évtizedek Madison által „Jonathan és Mary Bull” – Észak és Dél – feszültségterhes frigyének történeteként előadott tanmeséjét tárgyalja (450-462). Madison itt a rabszolgaságot „Mary” brit nyomással szembeni „gyermekkori” (gyarmati kori) „gyengeségének” tudja be, s a „Jonathannal” kialakult konfliktust is az utóbbi fölényeskedő és önző magatartásának számlájára írja. Lévai meglátja, hogy a megbékélést szorgalmazó Madison „a Dél feminizálásával” saját régióját

„sebezhetőnek, ha éppen nem ártatlannak”, olyasvalakinek állította be, akit „rutinszerűen vetnek illetéktelen nyomás alá”. A feminizálás azonban a felvilágosodás diskurzusában sokoldalú eszköz volt. Implikálhatta az atyáskodó védelem és irányítás szükségességét, de azt is, hogy a feminizált entitás előrébb jár a civilizáció folyamatában, ha meggondoljuk, hogy az utóbbi nem más, mint a primitív társadalmakra jellemző durvaság és erőszak „nőies” tulajdonságok és diszpozíciók általi megfékezése. Hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, idézzük fel Edward Said sokat bírált, de e tekintetben továbbra is mérvadó orientalizmus-konceptiójának azt a megállapítását, hogy a feminizálás minden alárendelt és/vagy alacsonyabb rendűnek tekintett csoport jellemzésére és ebben az állapotban való megtartására gyakran alkalmazott stratégia. Nem lehetett ez másként a rabszolgák és a rabszolgaság esetében sem. Ismét csak még tovább bonyolítja az összképet, hogy a rabszolgotartó „patriarchális atyák” (beleértve az Alapító Atyák némelyikét) kevésbé vonakodtak (esetenként igen zsenge korú) rabszolgáik szexuális kihasználásától, ugyanakkor – mint egy helyen (418) Lévai is utal rá – a feketék heves, sőt erőszakos szexuális hajlamaival kapcsolatos vélekedés igen elterjedt volt Madison korában. Ez az egész kérdéskör azonban alig bukkan fel a disszertációban – s ha ennek az lenne az oka, hogy a Madisontól származó vagy rá vonatkozó források hallgatnak róla, ez talán olyan beszédes csend, amely éppen ezért érdemelne több figyelmet.

Visszatérve a rabszolgaság felszámolásának kérdésére, abban, hogy a jelenben még nem látta elérkezettnek az időt, ugyancsak szerepet játszott Madison saját helyzete: elérően pl. Washington esetétől, aki rátermettebb és jobb eszközökkel rendelkező gazdálkodó volt, ráadásul a rendszer válságának igazi kibontakozása előtt távozott az élők sorából, Madison és családja számára gazdasági összeomlást okozott volna rabszolgái azonnali felszabadítása – bármennyire is belátta a rendszer fenntarthatatlanságát és szorgalmazta megszüntetését a fokozatosság elvének betartásával, a rabszolgotartók tulajdonjogának figyelembevételével (kárpótlásukkal) és a felszabadítottak majdani boldogulásának feltételeire is tekintettel. A fehér és fekete lakosság közötti, mélyen gyökerező kölcsönös előítéletek szkeptikussá tették azzal kapcsolatban, hogy az utóbbi biztosítható lenne egyazon társadalomban való integrációjukkal, ezért formális szerepvállalásokkal is a „kolonizáció” ügyét – a

volt rabszolgák egy szabad afrikai „gyarmatra” való „visszatelepítését” – támogatta.

Tekintettel az értekezés méreteire, bírálatomban a benne közölt narratíva részletes, mindenre kiterjedő rekonstrukciója helyett azon aspektusokra koncentráltam, amelyek rávilágítanak a tárgyában rejlő kihívásokra, dilemmákra, a szerző által választott megoldásokra és az általa levont következtetésekre. Ezek sorába illeszkedik, hogy Lévai Csaba nem kerüli meg a témaválasztásából óhatatlanul adódó morális kérdést: „Ítéletet mondhat-e a történész James Madison és a rabszolgaság viszonyának kérdésében?” (IV. b szakasz címe, 729). Válasza harmonizál hőse mértékletes habitusával: „gondolatai és gyakorlata természetesen nem szolgálhatnak sorvezetőként számunkra, az viszont talán igen, hogy milyen politikai módszerek alkalmazásával kívánta megoldani a rabszolgaságból következő problémákat” (749). Lévai Csaba művét – ezzel a méltánylandó konklúzióval együtt – a fent jelzett hiányérzetem és kritikai észrevételeim ellenére nemzetközi mércével mérve is jelentős, lényegi megállapításait illetően bőséges új kutatási eredményeket felmutató tudományos teljesítménynek tartom. Megítélésem szerint messzemenően megfelel az MTA doktora cím elnyerése iránt támasztott követelményeknek, ezért fenntartás nélkül javaslom a nyilvános vita kitűzését.

Budapest, 2026. március 17.

Kontler László
egyetemi tanár
az MTA doktora